

WAARD OM TE WETEN

DE 'COLLECTIE BOEKSCHOTEN'

door

E.E. van Mensch

Inleiding

De herdruk van één van de kaarten, welke door de heer C. Boekschoten (1906-1978) is getekend, was voor mij de aanleiding een korte inleiding te verzorgen over de heer Boekschoten en de kaarten-collectie, op de bijeenkomst van onze vereniging op 28 mei 1986.

In het mededelingenblad van de vereniging is in het verleden verschillende malen aandacht besteed aan de heer Boekschoten en aan de kaartencollectie¹). In dit artikel zal ik vooral ingaan op de verschillende soorten kaarten die men in de collectie aantreft, op de wijze van ordening van de collectie en hoe de bezoeker de kaartenverzameling het beste kan raadplegen. Aan de hand van enkele voorbeelden wordt getracht het geschetste beeld van de collectie te verduidelijken.

Omschrijving collectie

De 'Collectie Boekschoten' bestaat onder meer uit 294 kaarten, afkomstig uit het privé bezit van de heer Boekschoten. Door zijn werkzaamheden in dienst van de gemeente Hilversum bij de dienst Publieke Werken en later de Stedebouwkundige Dienst, waren ook in de archieven van deze dienst kaarten aanwezig, die door de heer Boekschoten zijn getekend. Een deel van deze kaarten, totaal 123 stuks, is toegevoegd aan de privé-collectie. Beide verzamelingen vormen de 'Collectie Boekschoten', welke in bruikleen werd gegeven aan de Historische

Kring Albertus Perk.

Het grootste deel van de kaarten heeft betrekking op Hilversum en het Gooi als geheel. Veelal zijn de kaarten getekend om een beeld uit het verleden weer te geven of om geschiedkundige gegevens aan de kaarten toe te voegen. Met name op het gebied van eigendom, bewoning, bestemming van panden en percelen en perceelsgrenzen zijn vele kaarten aanwezig. Bijzondere aandacht heeft Boekschoten besteed aan het uitbeelden van hoogteverschillen, zowel voor Hilversum als voor het Gooi. Naast deze onderwerpen is een aantal specifieke onderwerpen op kaarten terug te vinden. Voorbeelden zijn de tekeningen van gebouwen in Hilversum, de bewerking van oude afbeeldingen van Hilversum en tekeningen op archeologisch gebied.

Globaal kunnen de kaarten in drie hoofdgroepen worden onderscheiden: de door Boekschoten getekende kopieën van oude kaarten en tekeningen, bestaande kaarten waarop Boekschoten gegevens heeft ingetekend en kaarten en tekeningen die geheel door Boekschoten zijn ontworpen en uitgewerkt.

Voorbeelden

De vaak zeer gedetailleerde getekende kopieën van oude kaarten geven weinig extra informatie. De oorspronkelijke kaarten zijn veelal herdrukt of te raadplegen in archieven dan wel in de topografische atlas van bijvoorbeeld het Goois Museum. De kaarten geven wel een goed beeld van het gebied en de nauwgezetheid van de heer Boekschoten. Vaak is op het eerste gezicht geen verschil te zien tussen de getekende kopie en het origineel.

Als voorbeeld ziet U hier een detail van de 'Nieuwe kaart van Mynden & de 2 Loosdrechten ...' uit het begin van de 18e eeuw. Het origineel is een gravure²). Op de getekende kopie heeft de heer Boekschoten, onder de opdracht, aangegeven dat hij de kaart heeft gekopieerd in januari 1977³).

19

20

21

22

21

20

Aen den wel Edele Groot Achtbaare Heere,
den Heere en M. JERONIMUS DE HAAZE
Heere van MYNDEN ende de LOOSDRECHTEN & EN
DE GEORGIO,
Begeerend Burgermeester ende Raed der Stad
van MYNDELAND, wordt deese nieuwe Caart
van MYNDEN ende de beyde LOOSDRECHTEN,
met Ichuldigh respect opgedraegen door
de Weduwe van NICOLAUS VISSCHER.

G E D E E L I D E

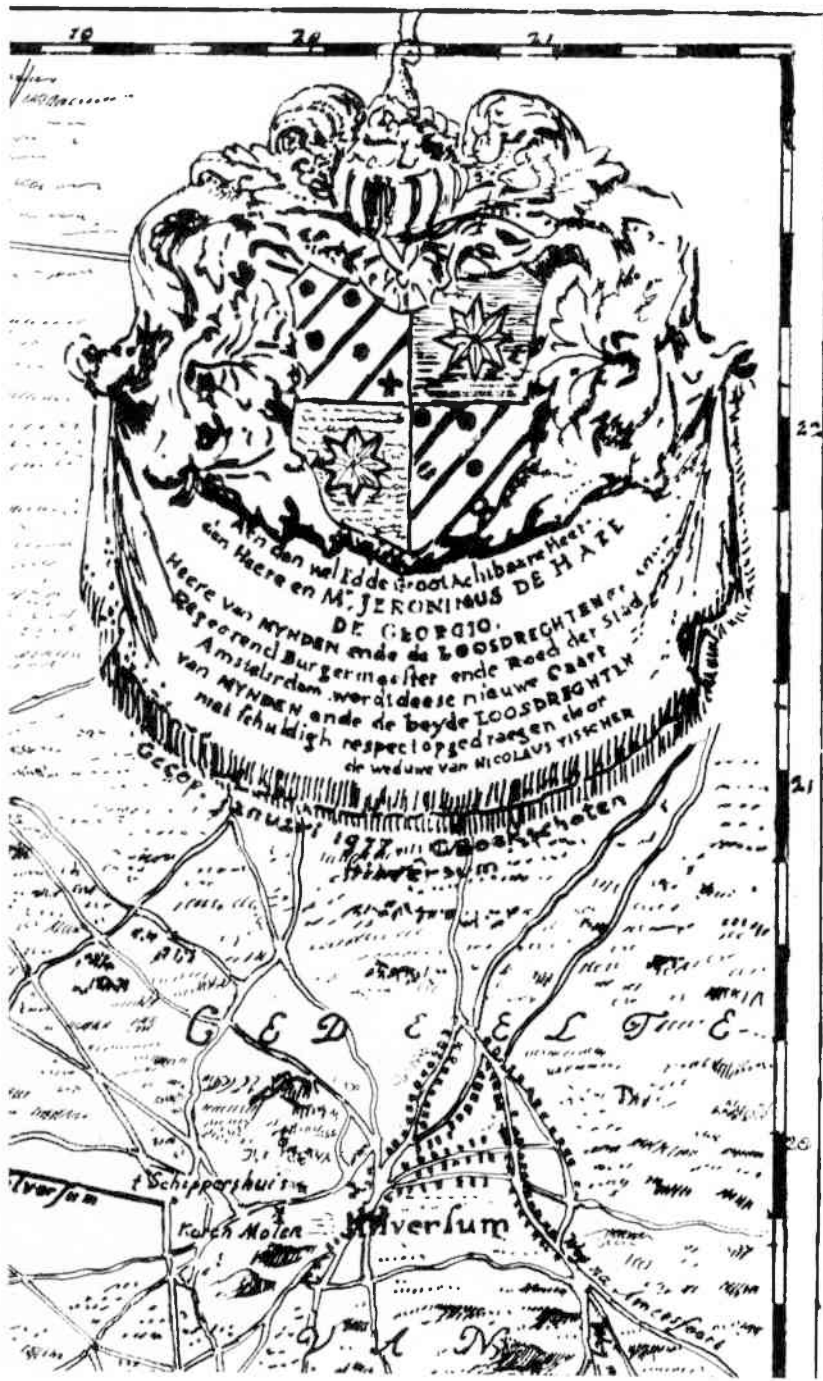
Hilversum

t Schippershuis

Korn Malen

Hilversum

Akerfort
Nieuwe Akerfort

19

20

21

22

23

26

Ain dan welde Groot Achibaam Heer
den Heere en Mr JERONIMUS DE H A E L
DE GEORGIO
geboerend Burgemeester ende Roed der Stad
van AMSTELREDAM wordt deese nieuwe CAERT
van NYWEN ende de beyde LOOSDRECHTEN
mit schuldigh respect opgedraegen elcor
de weduwe van NICOLAUS VISSCHER

Gecop Januzi 1977 Groot Kloten
Havenlum

G E D E E L T I J D E

1700

Schipperhuis

Korck Molen

Havenlum

DAL

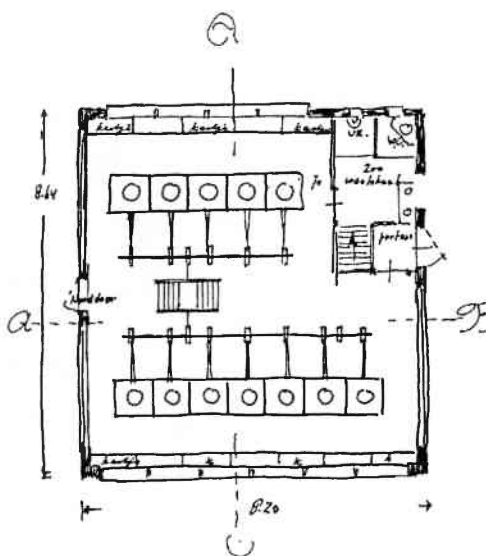
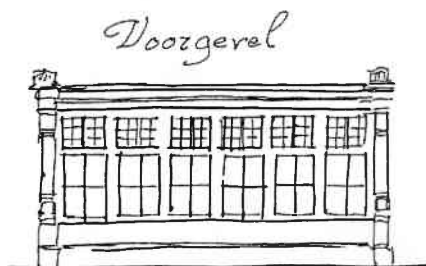
1700

De bouwtekeningen zijn veelal kopieën van tekeningen die in het verleden bij bouw- of verbouwaanvragen zijn meegezonden. Deze tekeningen zijn voor een groot deel terug te vinden in de archieven of in de tekeningencollectie van de Dienst Bouw- en Woningtoezicht van de Gemeente.

Boekschoten heeft op vele tekeningen, nadat hij deze had overgetekend, bijzonderheden vermeld zoals namen van bewoners of gegevens met betrekking tot de getekende gebouwen.

Een van de tekeningen is een plan voor een Diamantslijperij aan de Eikbosscherweg te Hilversum, anno 1910⁴).

Op het afgebeelde detail van deze schets zijn op de plattegrond van het gebouw de slijpschijven te herkennen.

Vooral op het gebied van het in beeld brengen van hoogteverschillen in Hilversum en het Gooi, en het gebruik van de gronden heeft Boekschoten vele, vaak zeer fraaie, kaarten vervaardigd.

Op de hoogtekaarten is, door gebruik te maken van verschillende kleuren, het reliëf van het landschap in kaart gebracht. Bij het maken van zo'n kaart ging hij uit van de hoogtelijnen. Dit zijn lijnen die de punten welke op één bepaalde hoogte liggen met elkaar verbinden, bijvoorbeeld de hoogtelijn van 2,5 meter, 5,0 meter of 7,5 meter boven NAP. In het gebied tussen twee hoogtelijnen varieert de hoogte tussen bijvoorbeeld 2,5 en 5,0 meter boven NAP. Op de kaart kreeg het gebied tussen twee hoogtelijnen één kleur.

Nadat een kaart van het Gooi op deze wijze was bewerkt, ontstond een goed beeld van de vorm van de stuwwallen en van de glooiingen in het landschap. Op een zwart-wit afbeelding komen de verschillen tussen de kleuren niet zo duidelijk over.

Als voorbeeld is hierbij een detail van de hoogtekaart van Hilversum afgedrukt ¹⁰). Het detail geeft onder meer het reliëf weer van 't Hoogt van 't Kruis.

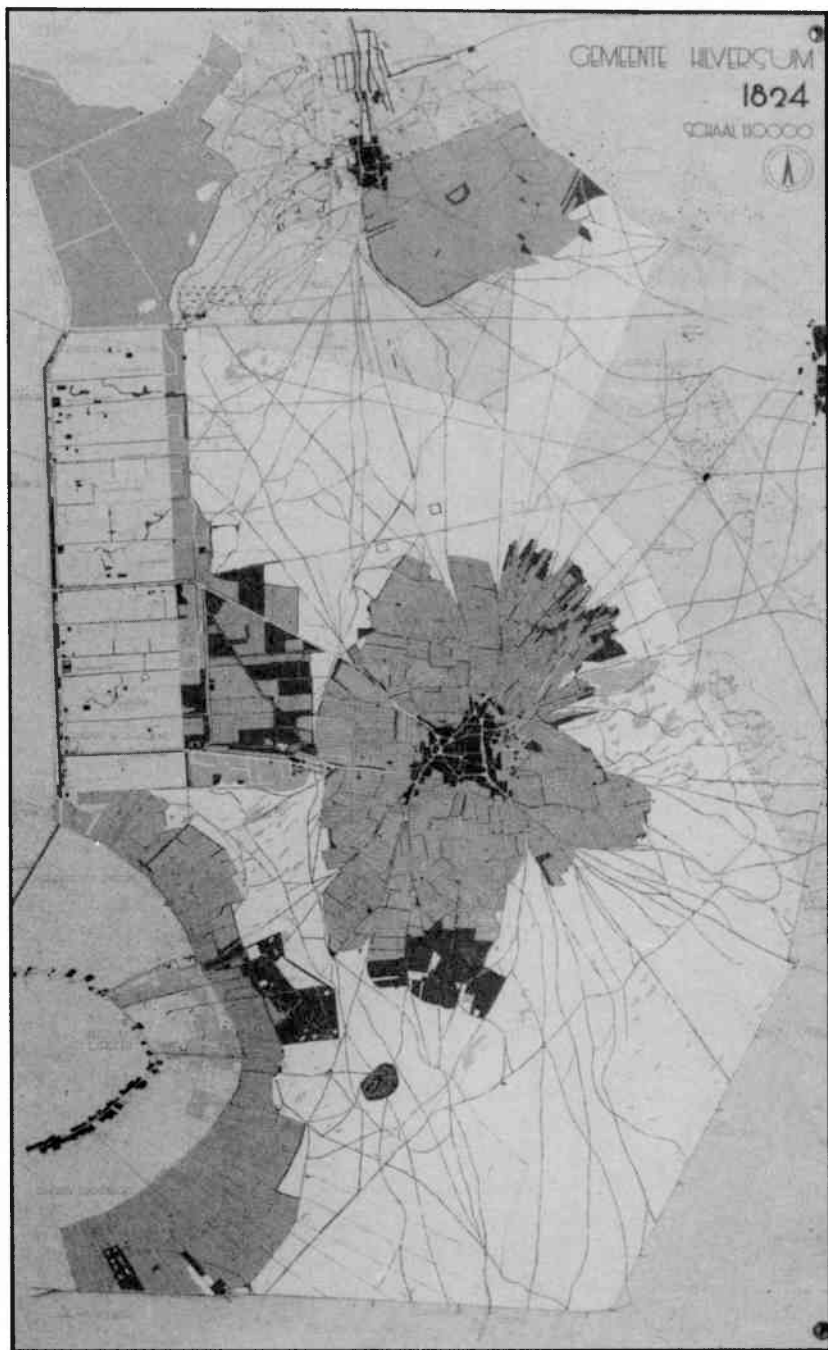

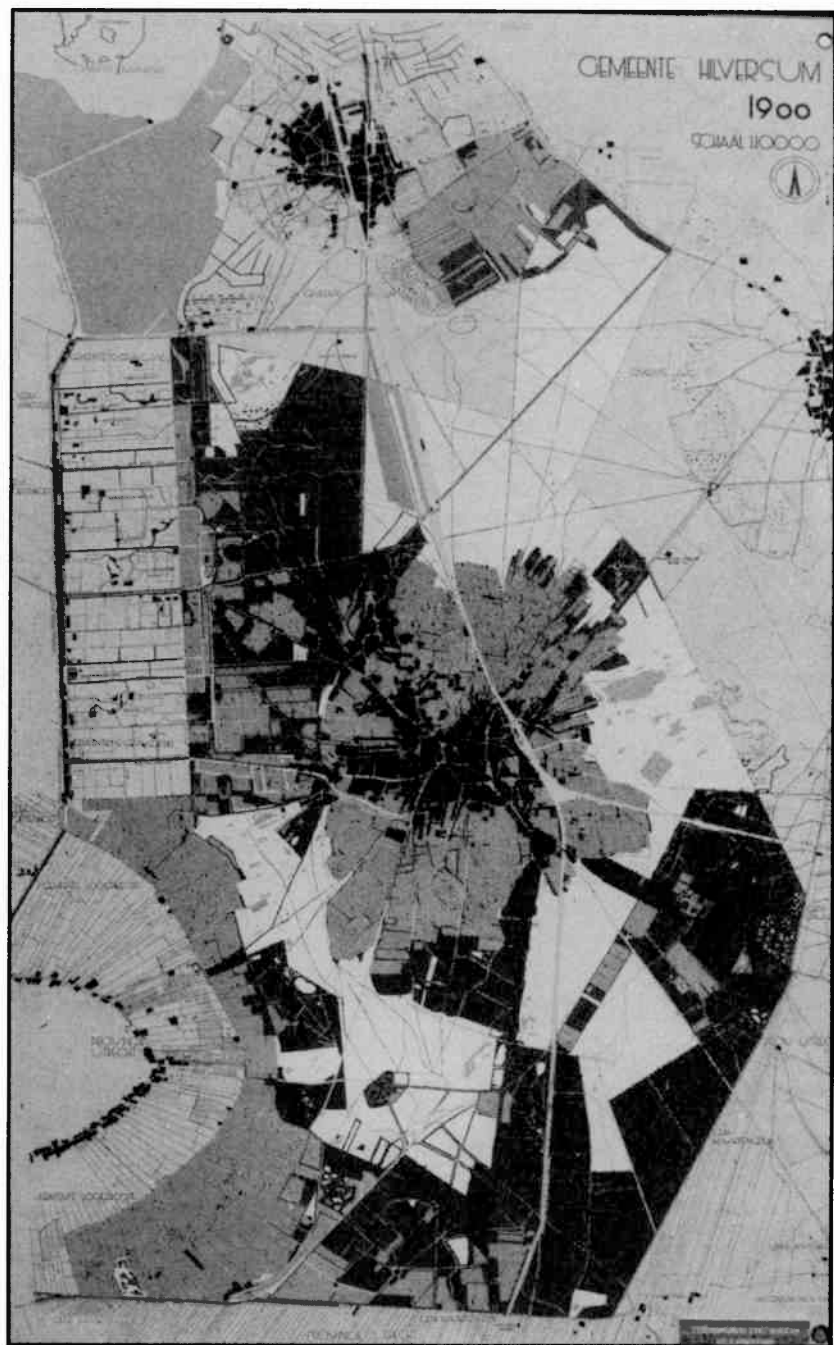
De bestemming van de gebouwen en gronden werd door verschillende kleuren in kaart gebracht. Doordat bijvoorbeeld alle akkers één kleur kregen, is in één oogopslag te zien waar de engen rond Hilversum lagen. Het historisch onderzoek, dat noodzakelijk was om vast te stellen welke bestemming een bepaald stuk grond in een bepaalde periode had, is door Boekschoten voor het gehele grondgebied van Hilversum verricht. Zijn bevindingen betreffende de bestemming van de gronden van Hilversum in de jaren 1824, 1880, 1900, 1920, 1940 en 1963 heeft hij verwerkt in de zogenaamde groeikaarten van Hilversum. Door de kaarten naast elkaar te leggen is onder meer duidelijk af te lezen hoe de huizen van Hilversum de akkers in de loop van de tijd hebben verdrongen, en hoe zeer rond de bebouwing grote gebieden zijn bebost.

De zes kaarten zijn niet aanwezig in de Collectie Boekschoten, maar bevinden zich bij de Stedebouwkundige Dienst van Hilversum. In de Collectie zijn wel vele schetsen en detailkaarten terug te vinden, die gemaakt zijn voordat de uiteindelijke groeikaarten konden worden getekend. 11) en 12); zie de volgende pagina's.

Een deel van de resultaten van het onderzoek naar de bestemming van de gronden en gebouwen is terug te vinden op de ingekleurde kaart van Hilversum anno 1824, welke alle leden van de historische vereniging onlangs hebben ontvangen. De grondkaart geeft een beeld van de bebouwing van Hilversum in 1824. De situering van de perceelsgrenzen en de omtrek van de gebouwen is opgetekend door een landmeter in dienst van het 'Staatsbestuur der Registratie en Loterij', de heer A. van Oosterhout. Elke gemeente werd in het begin van de 19e eeuw ten behoeve van de berekening van de belasting, opgemeten. Meestal werd het grondgebied van de gemeente opgedeeld in Secties. Het kadastrale blad met de huizen in Hilversum is de Sectie G, genaamd Het Dorp 13).

Op de kaart zijn bij de percelen en bij de huizen nummers bijgeschreven. Dit zijn de kadastrale

nummers. Bij de belangrijkste straten zijn namen ingetekend.

De heer Boekschoten heeft deze kaart gebruikt als basis voor zijn kaart. Na onderzoek heeft hij kunnen achterhalen welke gronden werden gebruikt als bouwland, als tuin, als grasland of bebost waren. Met verschillende kleuren en door de wijze van aanbrengen van deze kleuren zijn deze bestemmingen op de kaart aangegeven.

Voor de gebouwen is verschil gemaakt tussen huizen/boerderijen, schuren en openbare gebouwen/kerken.

De totale bevolking van Hilversum, in die tijd ongeveer 4.000 zielen, maakte gebruik van drie kerken en een synagoge. In de Kerkbuurt (Kerkbrink) lag de Gereformeerde kerk (kad.nr. 667), aan 't Veeneind (Emmastraat) was de Rooms Katholieke kerk (kad.nr. 351) gebouwd en de Oud-Katholieke kerk is te vinden aan de Kerkweg (Stationsweg) (kad.nr. 56). Aan de Zeedijk lag de Synagoge (op het perceel kad.nr. 1095).

Wat bij de ligging van de huizen opvalt zijn de onderbroken gevelwanden. In de loop van de 19e eeuw zou dit beeld verdwijnen en ontstonden gesloten gevelwanden. De totale oppervlakte van de bebouwing was gering. Globaal ligt het gebouwde gebied binnen het Kraakebeen (Ruitersweg), Kraakebeens wegje (Koningsstraat), 's Achterom (Schapenkamp), Kerkweg (Stationsstraat), het Noordsche bosch (Melkpad), Scheibooms eind ('s-Gravelandseweg, Kerkbuurt (Kerkbrink) en 't Loosdrechts eind (Havenstraat). Het rode rondje aan de Molendrift (Vaartweg) geeft de plaats aan van de oude molen aldaar.

Datgene van de oude bebouwing van Hilversum wat thans nog bestaat, is met enige moeite op deze kaart terug te vinden. Bijvoorbeeld de boerderij van Houtman op de hoek van de Langestraat en de Zon- en Maansteeg (Perceel kad.nr. 646 en huis kad.nrs. (6)47, 6(6)48 en (6)49). De drie nummers geven aan dat reeds in 1824 deze boerderij voor een deel was opgedeeld in meerdere woningen. Op de kaart zijn meer zulke voorbeelden te vinden. Door

fragment van de kaart grondgebruik in 1824

de toename van de nijverheid in het 'industriedorp', ontstond een grote behoefte aan woningen voor arbeiders. Boerderijen die niet meer werden gebruikt voor het boerenbedrijf veranderden om deze reden in onderkomens voor meerdere gezinnen.

Het raadplegen

De kaartencollectie is te raadplegen in het

Streekarchief, ondergebracht in de nieuwe kantoorruimte naast het raadhuis, Oude Enghweg 23 te Hilversum.

Gedurende meerdere jaren zijn de heren P.W. de Lange en A. Prins en in de laatste periode ook ik, bezig geweest met het ordenen van de collectie en het maken van registers.

De kaarten zijn naar afmeting opgeborgen. Hierbij zijn vier rubrieken gemaakt: klein (k), kwart (1/4), enkel (1) en dubbel (2). Op een fiche is elke kaart volgens een bepaalde systematiek beschreven. Op de kaart en op het fiche staat het kaartnummer. Door gebruik te maken van lijsten met de kaartnummers en het desbetreffende mapnummer, kan elke kaart snel worden gevonden.

Om de verzameling toegankelijk te maken, dat wil zeggen eenvoudiger bepaalde gegevens te kunnen vinden, zijn verschillende registers samengesteld. Eén van de registers is de aardrijkskundige of geografische index. Alle kaarten zijn daarbij als het ware op plaatsnaam en binnen elke gemeente op naam van het gebied of de wijk, alfabetisch geordend. Door gebruik te maken van deze ingang zijn in één oogopslag alle kaarten van bijvoorbeeld de Kerkstraat te vinden.

Een groot nadeel bij het op deze wijze zoeken naar kaarten is dat gegevens betreffende de Kerkstraat ook kunnen voorkomen op kaarten die op een groter gebied betrekking hebben, zoals een kaart van het oude centrum of zelfs een kaart van de bebouwde kom. Meestal geldt wel als regel, dat hoe groter het gebied is, des te minder details op zo'n kaart zijn te vinden. Uit de beschrijvingskaartjes, de fiches, is vaak op te maken of het zinvol is ook de grotere kaarten te raadplegen.

Een andere belangrijke ingang is het register op bijzondere onderwerpen. In dit register worden per gemeente of deel van gemeente in alfabetische volgorde de bijzondere onderwerpen gegeven die op de kaarten voorkomen.

Voor Hilversum treft U de volgende lijst van bijzondere onderwerpen aan: archeologie. bebouwing

- omvang, bebouwing - woningdichtheid, bodemreliëf, bijenschans, gebouwen - bouwjaar, gebouwen - bouwtekeningen, etc. etc..

Achter deze namen staan in het kort de kaarten aangeduid waarop het betreffende onderwerp gevonden kan worden. Het zoeken naar bepaalde specifieke gegevens is op deze wijze zeer vereenvoudigd.

Een derde ingang is het register op de namen van Hilversumse straten en wijken welke voorkomen op de fiches.

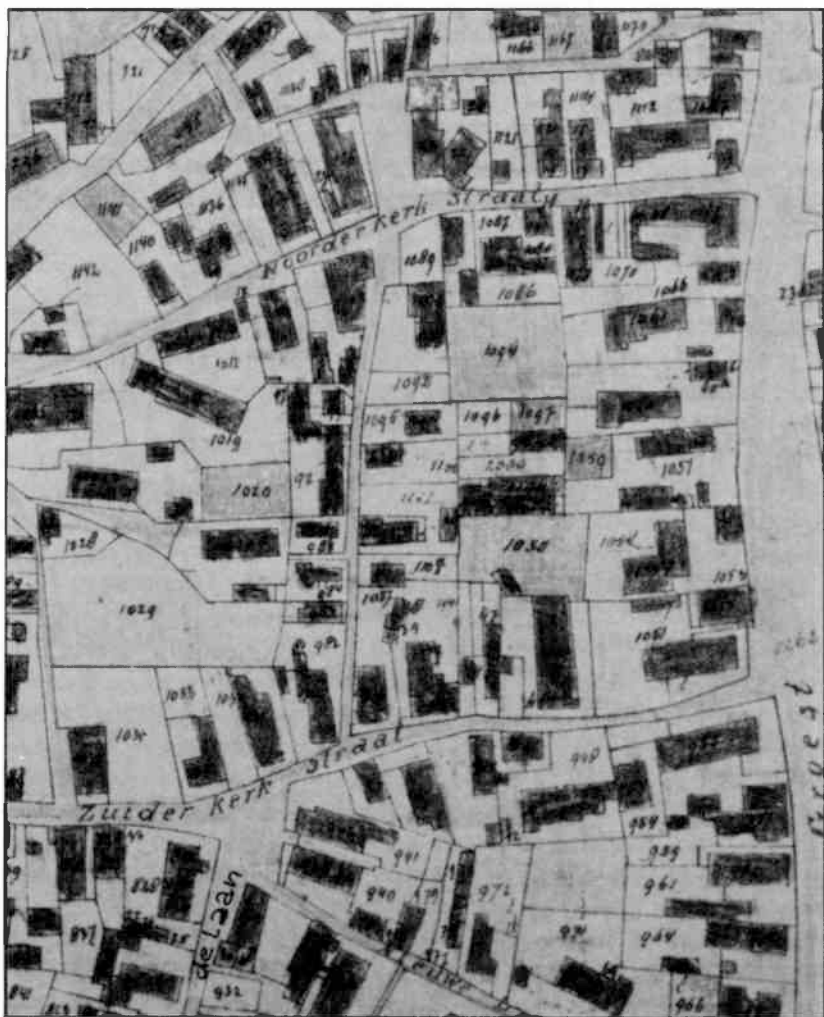
Ondanks de registers blijft er voor de onderzoeker nog voldoende werk over om de gewenste gegevens te achterhalen of om te kunnen vaststellen dat deze gegevens niet op het kaartmateriaal voorkomen. Als dit laatste zich voordoet zal het raadplegen van de kaartencollectie toch geen vervelend karwei zijn, gezien de vele boeiende kaarten.

1. - Mededelingen van de Hilversumse historische kring Albertus Perk, nr. 6 - september 1978, In Memoriam (C. Boekschoten).
 - P.W. de Lange, Waard om te weten - Cornelis Boekschoten (1906-1978) een laat in memoriam en nog wat, Eigen Perk, 3e jg. nr. 1-februari 1983.
 - M.J.Th. Verdegaal-Ruhe, Van het bestuur - de collectie Boekschoten, Eigen Perk, 4e jg. nr. 1 - januari 1984.
2. - kaart 'Nieuwe Kaart van Mynden & de 2 Loosdrechten, mitsgaders van 's Gravenland etc'. uitg. Nicolaas Visscher, ca 1703-1717, schaal 1 : 40.000, afm. 660 x 540 mm.
3. - kaart Mynden en de 2 Loosdrechten, uitg. Nicolaas Visscher ca 1703-1717, kopie C. Boekschoten, jan. 1977, schaal 1 : 40.000, afm. 610 x 600 mm, inv.nr. CB 115, 123 en 124.
4. - Plan voor een Diamantslijperij aan de Eikboscherweg te Hilversum, schaal 1 : 100,

architect E. Hogervorst, 10 februari 1910, plattegrond, gevels en doorsneden, situatieschets schaal 1 : 200, kopie C. Boekschoten, juli 1969, afm. 640 x 400 mm, inv.nr. CB 308.

5. - Kadastrale kaart Hilversum, sectie G met kadastrale nummers, schaal 1 : 2500, 1824, afm. 630 x 580 mm (zie onder meer CB 116).
6. - Kadastrale kaart Hilversum, Sectie G, schaal 1 : 2.500, 1872, afm. 430 x 460 mm (zie onder meer CB 110).
7. - Hoogtekaart van Hilversum, schaal 1 : 5.000, voltooid 20 juli 1905, gedrukt, afm. 880 x 1030 mm (zie onder meer CB 23).
8. - Kadastrale kaart Hilversum, sectie G, schaal 1 : 2.500, 1909, afm. 570 x 490 mm (zie onder meer CB 106)
9. - Kadastrale kaart Hilversum, Sectie G, met namen van eigenaren en bewoners, bouwers van huizen uit ca 1895 en gegevens uit metingen voor rooilijnen in 1895, schaal 1 : 2.500, ingetekend op lichtdruk, afm. 570 x 490, inv.nr. CB 106.
- 10.- 'Het dorp tussen zijn bergen', Hilversum, C. Boekschoten, 1825/1905 - mei 1975/dec. 1975, schaal 1 : 5.000, lichtdruk ingekleurd, afm. 1240 x 1000 mm, inv.nr. CB 14.
- 11.- Gemeente Hilversum, in kleur de bestemming van de gronden, 1824, schaal 1 : 51.250, afm. 1780 x 2480 mm, getekend door C. Boekschoten. Collectie Stedebouwkundige Dienst Hilversum.
- 12.- Gemeente Hilversum, in kleur de bestemming van de gronden, 1900, schaal 1 : 51.250, afm. 1780 x 2480 mm, getekend door C. Boekschoten. Collectie Stedebouwkundige Dienst Hilversum.

13.- Kadastrale kaart Hilversum, sectie G, aangegeven het grondgebruik, openbare gebouwen, woningen en scholen (1824), C. Boekschoten, schaal 1 : 2.500, afm. 730 x 580 mm, inv.nr. CB 117.

Nog een detail van de kaart van 1824, die onlangs door onze vereniging werd uitgegeven: tussen Noorder- en Zuiderkerkstraat de Zeedijk met perceel nr. 1095, de synagoge.